

אגדת ההימס

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד סביב הדף היומי >> כב-כח אלול >> בבא קמא קיז-קיט

גזל כפגיעה בנפש

ביאור

מהפסוק "כי מה תקוות חנף כי יבצע, כי ישל אלוה נפשו" (איוב כז) רב הונא ורב חסדא, חד אמר: נפשו דנגזל; וחד אמר: נפשו של גזלן. מאן דאמר: נפשו של נגזל, דכתיב: (משלי א) "כִּן אַרְחוֹת כָּל בַּצֵּעַ בַּצֵּעַ, אֶת נַפְשׁוֹ בְּעַלְיוֹ יִקַּח"; מאן דאמר: נפשו של גזלן, דכתיב: (שם כב) "אֵל תִּגְזַל דָּל כִּי דָל הוּא, וְאֵל תִּדְכָּא עֵינֵי בְּשַׁעַר, כִּי ה' יִרְיֵב רִיבָם וְקִבַּע אֶת קִבְעֵיהֶם נַפְשׁוֹ...". אמר רבי יוחנן: כל הגוזל את חברו שוה פרוטה, כאלו נוטל נשמתו ממנו, שנאמר: "כִּן אַרְחוֹת כָּל בַּצֵּעַ בַּצֵּעַ, אֶת נַפְשׁוֹ בְּעַלְיוֹ יִקַּח".

מי שאמר שהכוונה לנפשו של הגזלן מביא ראיה מפסוק: "כי ה' יריב ריבם וקבע את קבעיהם נפשו", כלומר הקדוש ברוך הוא דן את גוזל העני ונוטל את נפשו.

אמר רבי יוחנן: כל הגוזל את חברו אפילו בסכום מינימלי, בשווי פרוטה, נחשב כאילו נוטל את נשמתו ממנו, שנאמר: "כִּן אַרְחוֹת כָּל בַּצֵּעַ בַּצֵּעַ, אֶת נַפְשׁוֹ בְּעַלְיוֹ יִקַּח".

הכוונה ללימוד עצמי

שאלות

האמנם גזל נחשב כהוצאת נפש, כלומר כרצח? מדוע? מה סיבת המחלוקת, ולמה בכלל לחלוק - ולא להגיד שגם נפש הנגזל ניטלת על ידי הגזל, וגם הגוזל ראוי להתחייב בנפשו?

המלצות ללימוד

מעבר לניתוח ה"שכלי" של האגדה, יש מקום להפעיל את רחשי הלב, ולחשוב (בעזרת דמיון, או חלילה מניסיון) כיצד מרגיש אדם שגזלו ממנו את כספו.

אגדה אחת בשבוע: בבא קמא קיט

"כי מה תקוות חנף כי יבצע, כי ישל אלוה נפשו" (איוב כז)
 רב הונא ורב חסדא,
 חד אמר: נפשו דנגזל;
 וחד אמר: נפשו של גזלן.
 מאן דאמר: נפשו של נגזל, דכתיב: (משלי א) "כִּן אַרְחוֹת כָּל בַּצֵּעַ בַּצֵּעַ, אֶת נַפְשׁוֹ בְּעַלְיוֹ יִקַּח";
 מאן דאמר: נפשו של גזלן, דכתיב: (שם כב) "אֵל תִּגְזַל דָּל כִּי דָל הוּא, וְאֵל תִּדְכָּא עֵינֵי בְּשַׁעַר, כִּי ה' יִרְיֵב רִיבָם וְקִבַּע אֶת קִבְעֵיהֶם נַפְשׁוֹ...".
 אמר רבי יוחנן: כל הגוזל את חברו שוה פרוטה,
 כאלו נוטל נשמתו ממנו,
 שנאמר: "כִּן אַרְחוֹת כָּל בַּצֵּעַ בַּצֵּעַ, אֶת נַפְשׁוֹ בְּעַלְיוֹ יִקַּח".

הדרן עלך מסכת בבא קמא

מסכת בבא קמא מסתיימת השבוע— מזל טוב ויישר כח לכל הלומדים. לרגל החגים, ומכיוון שבדפים הראשונים של המסכת הבאה אין אגדות של ממש, בתקופת החגים לא יתפרסם עלון. במקומו ישלחו למנויי העלון קישורים למאמרים על אגדות בנושא חגי תשרי. אחרי החגים נפתח בלימוד מסכת בבא קמא.

אגדה היום

גיליון 49 | בבא קמא קיז-קיט
גזל כפגיעה בנפש

חומרה ותשובה

מפני ששנכנסים להבנת המחלוקת, עצם קיומה של המחלוקת הזו מעמיד אותנו במצב של א-סימטריה. יחסי הכוחות אינם יכולים להיות שווים. לכאורה, בדין צדק, המבוסס על עקרון מידה כנגד מידה, צריכה להיות סימטריה בין העוול שנעשה לנגזל ובין עונשו של הגזלן. כאשר עשה הגזלן כן ייעשה לו, אין להעניש אותו באופן קל יותר ביחס לחומרת המעשה שעשה, וכן אין להסב לו נזק גדול יותר מזה שהוא גרם. אולם ברגע שההשוואה לדיני נפשות חלה רק על אחד מן הצדדים, רק על הגזלן או רק על הנגזל, נפגעת הסימטריה: או שהגזלן עשה מעשה חמור כנטילת נפש ונענש רק לפי דיני ממונות, או שהוא עשה רק פשע ממוני ובכל זאת מענישים אותו כאילו נטל נפש. כך או כך יש בעיה של חוסר שיוויון.

משנה תורה לרמב"ם, הלכות גזלה ואבדה
פרק א, הלכה יג

כל הגזול את חבירו שזה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו, שנאמר: כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח.

ואף על פי כן, אם לא היתה הגזלה קיימת, ורצה הגזלן לעשות תשובה ובא מאליהו והחזיר דמי הגזלה, תקנת חכמים היא שאין מקבלין ממנו אלא עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים. וכל המקבל ממנו דמי הגזלה אין רוח חכמים נוחה הימנו.

סיום בבא קמא: הרבה יותר מממון העלמקה בסוסייה

עוד לפני שנכנסים להבנת המחלוקת, עצם קיומה של המחלוקת הזו מעמיד אותנו במצב של א-סימטריה. יחסי הכוחות אינם יכולים להיות שווים. לכאורה, בדין צדק, המבוסס על עקרון מידה כנגד מידה, צריכה להיות סימטריה בין העוול שנעשה לנגזל ובין עונשו של הגזלן. כאשר עשה הגזלן כן ייעשה לו, אין להעניש אותו באופן קל יותר ביחס לחומרת המעשה שעשה, וכן אין להסב לו נזק גדול יותר מזה שהוא גרם. אולם ברגע שההשוואה לדיני נפשות חלה רק על אחד מן הצדדים, רק על הגזלן או רק על הנגזל, נפגעת הסימטריה: או שהגזלן עשה מעשה חמור כנטילת נפש ונענש רק לפי דיני ממונות, או שהוא עשה רק פשע ממוני ובכל זאת מענישים אותו כאילו נטל נפש. כך או

כך יש בעיה של חוסר שיוויון. נעיין מעט באפשרויות עצמן. לפי הדעה שהגזלן נוטל את נפשו של הנגזל, העברה חמורה יותר מכפי שהיא נתפסת. בפועל היה כאן רק מעשה של לקיחת ממון – אמנם זהו מעשה חמור, אך הפגיעה היא עדיין ברכוש ולא בנפש, וגם ניתנת להשבה ולתיקון. אחרי ששייב הגזלן את הגזלה, לכאורה המצב יחזור להיות כשהיה. אולם חז"ל מעמיקים לראות את המתחולל בנפשו של הנגזל. לא רק כספו נלקח ממנו, אלא גם יכולת השליטה שלו על רכושו. האמרה שבהמשך מחדדת זאת: אפילו אם נגזל מאדם ממון בשווי מינימלי, שווה פרוטה, המעשה דומה לנטילת נפש. אם דין פרוטה כדין מאה, הרי שסכום הכסף אינו העניין, אלא עצם מעשה ההשתלטות על מה ששייך לאחר. אדם שנגזל חש שרשות היחיד שלו נפרצה, הוא איבד את הזכות הבסיסית שלו – לשלוט על מה שיש לו. הפגיעה החיצונית בממון מחוללת פגיעה פנימית קשה הרבה יותר, שעליה כבר לא פשוט לכסות.

הדבר נכון לא רק בנוגע לפגיעות ממוניות. מצינו השוואות של חז"ל

לדיני נפשות גם בתחומים אחרים שבין אדם לחברו, כגון גרימת בושה ועלבון: "כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים". כל פגיעה בזולת שאיננה בגופו עלולה להיתפס כפגיעה בצד החיצוני שלו בלבד, אך חז"ל מעוררים אותנו לשים לב למתרחש בלבבו פנימה.

מה סוברת הדעה הנגדית, שהגזלן מתחייב בנפשו, אף שלא נטל את נפש הנגזל? לפי דעה זו יוצא שעונשו של הגזלן חמור ממעשהו. ייתכן שלדעה זו חשוב להפריד בין המישור המציאותי ובין המשקל המוסרי של המעשים. במבט אובייקטיבי, הגזלן נטל רק את ממונו של האחר, אך הקדוש ברוך הוא דן אותו לפי כובד המשקל הרוחני של חטאו.

נראה שעיקרון אחד מוסכם על שתי הדעות: יש פער בין היחסים הגלויים בין בני אדם ובין המתרחש בלבם ובנפשם. אפשר לשים את הדגש על הפער בין הנזק הממוני שנגרם לנגזל ובין הצלקת הנפשית, ואפשר לשים את הדגש על הפער בין המעשה הטכני שעשה הגזלן ובין ההשחתה הקשה של נפש עצמו. מכל מקום, מערכת יחסים כפולה זו מאפיינת את המבט של התורה על דיני הניזקין, וענייני בין אדם לחברו בכלל. לאורך המסכת ראינו כמה ביטויים למבט זה – מאמירות עקרוניות על יחסי היחיד והזולת או הציבור, עד היבטים מעשיים כמו תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמישה, שחורגים מהמידתיות הרגילה בגלל הרבדים הרוחניים של החטא. כעת, עם סיומה של המסכת, מחדדת הגמרא את העיקרון: נזקי ממון הם הרבה יותר מנזקי ממון, כל פגיעה חיצונית היא פגיעה עמוקה בנפש האחר או בנפש הפוגע עצמו, וממילא כפרת חטאים כאלה דורשת תיקון עמוק ואמתי.